

ОСЕМНАДЕСЕТА НАЦИОНАЛНА КОНФЕРЕНЦИЯ ПО ЕТИКА: ВЯРА И ДОВЕРИЕ – ЕТИЧЕСКИ АСПЕКТИ И МОРАЛНИ ЦЕННОСТИ

Васил Лозанов

164. гимназия с преподаване на испански език „Мигел де Сервантес“

Резюме. Тази статия е обзор (отзив) за провелата се през м. ноември 2022 г. Осемнадесета национална конференция по етика, организирана от секция „Етически изследвания“ на Института по философия и социология към БАН. Целта е да се запознае обществеността с резултатите от мероприятиято, които най-лесно могат да бъдат проследени чрез тематично обособените панели през двата дни, заглавията на изнесените доклади и имената на докладчиците.

Ключови думи: етика; конференция; вяра; доверие

Едно особено важно за научните среди в България събитие ознаменува месец ноември – Националната конференция по етика (НКЕ), която в края на миналата година отбеляза своето осемнадесето издание. То бе посветено на проблем, особено актуален в контекста на съвременното общество: „Вяра и доверие – етически аспекти и морални ценности“. Темата събра за пореден път над 30 изследователи от различни области, чиито доклади разкриха многообразието на въпроса и богатата палитра от възможни интерпретации на тези две ключови понятия: вярата и доверието.

По вече утвърдил се във времето традиционен формат конференцията бе разделена в два дни – 10 и 11 ноември, в рамките на всеки от които докладите бяха групирани в тематични панели, а в края на всеки бе предвидено време за дискусия. Наличието на участници от чужбина обуслови един от панелите през първия ден да се проведе на английски език, докато останалите бяха представени на български. Участие взеха учени от БАН, Софийския университет, Университета за национално и световно стопанство, Техническият университет – София, Нов български университет, Пловдивският университет, Медицинският университет – Варна, Медицинският университет – Плевен, Тракийският научен институт, Центъра за исторически и политологически изследвания (ЦИПИ), Националният учебен комплекс по култура с изучаване на италиански език и култура, както и от Загребския университет (Хърватска) и Университета на Форт Хеър (Южна Африка).

Организатор на събитието е секция „Етически изследвания“ на Института по философия и социология към Българската академия на науките. Авторитетният форум привлече широк кръг от специалисти от различни проблемни полета, като даде възможност за изява както на утвърдени учени, така и на начинаещи изследователи. Откриването на научния форум започна с уводно слово на директора на ИФС – проф. Ченгелова, която приветства участниците и благодари на секция „Етически изследвания“ за още една година, в която продължават да отстояват развитието на етическия дебат в страната. Изявлението ѝ бе последвано от кратък поздравителен адрес на английски език от страна на организаторите, които дадоха началото на първия дискуссионен панел.

Темата на първото заседание бе „Ракурси на вярата и доверието“, а модератор – проф. д.ф.н. Емилия Маринова, която до неотдавна бе и ръководител на секция „Етически изследвания“. В рамките на тази първа част бяха представени общо пет доклада, като най-напред започна чл.-кор. проф. д.ф.н. Васил Проданов от Тракийския научен институт с темата „Неолибералният капитализъм и кризата на доверието“. Той говори за ролята на доверието в различните обществени отношения, засегна етическите, политическите и икономическите му измерения, както и представи връзката му с различните етапи на развитие на капитализма, акцентирайки върху кризата на доверието и неговото рухване в условията на неолиберален капитализъм. Следващите доклади разшириха тематичното поле. Професор Валентина Драмалиева от УНСС говори за мястото на доверието в бизнесетиката (както бе озаглавен и докладът ѝ), защитавайки мястото му като основна ценност в деловите отношения, но също и като норма, стандарт и критерий за оценка и регулиране на поведението в тази сфера. Интересен акцент от нейния доклад бе ролята на добрата репутация в отношението на фирмата с други фирми, но и с крайния потребител. „Доверието като морален ресурс и етическа инвестиция“ пък бе заглавието на представянето на проф. Даниела Сотирова от ТУ – София, която продължи темата за мястото на доверието в контекста на организационната култура. Тя ясно очерта значимостта на този въпрос с постпандемичната обстановка и очерта важното място, което заема сред организационните ценности. Особено любопитно бе излагането на списък от конкретни практики, които подпомагат и подобряват т.нар. е-комуникация. Конкретно разглеждайки философията на Пол Рикьор, проф. д.ф.н. Иванка Райнова говори за измеренията на понятията „вяра“ и „доверие“, централни за дискурса, събрал участниците на тази конференция. Последният доклад в рамките на панела бе на доц. Силвия Борисова от ИФС – БАН. Той носеше заглавието „Динамика на верността“ и бе интересно интердисциплинарно представяне на въпроса за понятието за вяроност, разгледано през призмата на антропологични, феноменологични и онтоло-

гични доводи, психоанализата и психологията на личността. След представяне на докладите дойде ред на дискуссионния панел, в който, на свой ред, с въпроси и коментари имаха възможността да се включат всички слушатели, дълбоко заинтригувани от това, което бяха чули.

Последва англоезичният панел на конференцията, модерирани от гл. ас. д-р Александра Трайкова от секция „Етически изследвания“. Неговото заглавие бе „Trust and science in contemporary society – various perspectives“, а предвидените участници – общо четирима. Доктор Марина Христодулу от Университета на Форт Хейр, Южна Африка, представи доклад на тема „The Fundamental Trust that there is Ground below our Feet. From Trust to the Ethics of Empathy and back“. Тя продължи въпроса за разпада на доверието, поставен в самото начало на конференцията, но този път обвързан с психозата и неврозата като загуба на най-фундаменталното ниво на доверие (в съществуването), както и връзката им със зависимостите. С това тя направи стъпка в дискурса, която тръгва от етическото и политическото, за да се озове в сферата на онтологичното. В рамките на заседанието чухме и доц. Борис Грозданов, чийто доклад (със заглавие „Deep Reinforced Kantian Machine“) бе посветен на етиката и изкуствения интелект – крайно актуална тема. По същество, представянето му бе продължение на по-ранна негова разработка, посветена на ИИ като морален агент, а целта: да се предложи модел, по който да се остойностят някои ключови етически концепции посредством игровизация (геймификация), така че ИИ да може да се научи да съобразява поведението си с тях. По въпроса за изкуствения интелект се включи и представител на секцията организатор – доц. Силвия Серафимова. Нейната тема („The issue of trustworthiness in the HA-AV multi-agent system“) бе свързана с въпроса за благонадеждността (trustworthiness) при участието едновременно на човешки и изкуствени агенти в поведението на автономните превозни средства, с особен фокус върху разпределянето на отговорността в случай на инцидент. За жалост, доц. Лука Перушич от Загребския университет не успя да представи своя доклад, но той може да бъде прочетен като публикация, както впрочем и повечето от останалите, в последните два броя на сп. „Етически изследвания“ (бр. 7, кн. 2/ 2022 г. и бр. 8, кн. 1/2023 г., които са качени на <https://jesbg.com/>).

След дискусията в края на предходния панел бе обявена обедна почивка, в която участниците да разнообразят екранното време – конференцията се провежда онлайн, за да бъде удобно за всички докладчици да се включат. Те се върнаха с нови сили за следобедната част, която започна с панела „Морални и религиозни измерения на вярата и доверието“, модерирани от гл. ас. д-р Иван Миков. Както насловът подсказва, тук събирателното бе изследването на плоскостта морал – религия, съвсем естествена и очаквана в рамките на конференция със заглавие като тазгодишната НКЕ. От петте

доклада три бяха изнесени от представители на Института по философия и социология. Изключват ли се, или се допълват вярата и доверието, както и какви са техните морални и емоционални измерения – това са въпросите, които постави докладът на проф. д.ф.н. Борислав Градинаров „Вярата или доверието – (не)решимата дилема“. А отговорът, който даде, е недвусмислен: става дума за две понятия, които не се конкурират и са еднакво необходими за човека и обществото. Главен асистент д-р Цветелин Ангелов пък представи темата „Етическата философия на Имануел Кант като трансцендентална корелация на морал, разум и вяра“, потвърждавайки ключовата роля на вярата в етическата философия на Кант, а проф. Нина Димитрова говори за две огледални тълкувания на притчата за Йов в контекста на отношението вяра – доверие между човека и Бог. Докладът бе озаглавен „Доверието на Йов/доверието на Яхве: Прочитите на Карл Юнг и Йозеф Рот“. В рамките на същото заседание чухме и доклада на проф. Лидия Денкова от НБУ на тема „Първо доверие и първо недоверие (По „пътеката“ на античната *pístis*)“, както и този на д-р Илияна Ермолина от Националния учебен комплекс по култура с изучаване на италиански език и култура в София – „Вярата и доверието като морални ценности в Живата етика“. Панелът се оказа особено интересен за слушателите, тъй като веднага след последното изложение се заформиха бурна дискусия и размяна на въпроси и коментари по всяка от представените теми.

Последното за деня, четвърто заседание събра доклади, свързани с интернет и дигиталната среда, по-точно с връзката им с вярата и доверието. Негов модератор бе ръководителят на секция „Етически изследвания“ проф. д.ф.н. Стоян Ставру (към онзи момент все още доцент, поради което и така е записан в програмата). Самият той участва в панела и като докладчик с тема „Интернет на нравите“: неща, мрежи и убежденията“. Предвид все нарастващото значение на свързаността на вещите около нас посредством разнородни мрежи, важно бе да чуем тезата му за отслабването на нравите като последица от обективизирането на определени етически правила чрез включването им в самото функциониране на „умните“ вещи. Друг член на секцията организатор – гл. ас. д-р Иван Миков, пък ни прехвърли от материалното в дигиталното със своя доклад, посветен на различните „Етически модели на доверие в киберсреда“. Той разказа за спецификите на доверието, когато то се осъществява в киберпространството, черпейки от философите на Хюм, Кант и Ницше известни опорни точки. На въпрос, който стои между двата свята (физически и дигитален), бе посветено и изложението на трети член на секция „Етически изследвания“ – гл. ас. д-р Любослава Костова, която говори за „Автентичност и доверие on-line: наблюдения от виртуалните покрайнини“. Ключов момент за събитието беше и включването с представяне на първия докторант за конференцията. Става дума за

Десислава Василева от СУ „Св. Климент Охридски“ и темата ѝ „Доверие, интернет потребление и нарастващата онлайн принуда“, която насочи вниманието към парадоксалното състояние едновременно на загуба на доверие в дигиталната среда и увеличаване потреблението на дигиталните услуги в глобален мащаб, което говори за определена принуда за човешко участие по начин, който се оказва нежелан, но наложителен. С последен дискуссионен панел, отново белязан от редица разпалени коментари, завърши и първият ден на конференцията – един подобаващ край на великолепната среща между изследователите от различни полета.

Вторият ден бе не по-малко вълнуващ и изпълнен с предизвикващи интерес изложения. Още първото заседание постави на вниманието на участниците редица въпроси и предизвикателства, обединени под наслова „Социално-политически измерения на доверието“. Професор д.с.н. Максим Мизов от ЦИПИ обърна въпроса за доверието от отрицателната му страна с доклада си „Тоталното недоверие – новата просперираща вяра“, който насочи не само към неблагоприятния ефект на недоверието, но и към подривните сили, които стоят зад него и го причиняват, при това не само в личен, но и в политически (обществен) аспект. Продължението на политическата нишка бе подето от доц. д-р Ивка Цакова от УНСС, чийто фокус бе отдалечаването на гражданина от институциите в условията на постдемокрация в резултат от силното недоверие, което изпитва към тях. В изложението ѝ – „Политическото отчуждение в условия на постдемокрация“, акцентите бяха поставени върху три фактора: политическото безсилие, загубата на смисъл в общностните дела и аномията. В същия дух бе и представянето на доклада „Българската публичност и проучванията на общественото мнение – взаимовръзки, практики и обществено доверие“ на гл. ас. д-р Светлана Александрова от ИФС. Той се отнасяше до обществените проучвания и ниското доверие към тях, както и факторите, които обуславят скептицизма на населението. Неда Иванова от СУ „Св. Климент Охридски“ допълни темата за липсата на доверие с доклада си „Съвременни политико-обществени кризи на доверието“. С нещо много любопитно завърши първото заседание: „Справедливостта като функция на вярата и доверието в обществото. Изследване върху корейския случай“ бе заглавието, което докторант Райна Маврова от ПУ „Паисий Хилендарски“ бе избрала за своето изложение – един ракурс към въпроса през погледа на (нео)конфуцианството в Корея.

Вторият панел за деня бе посветен на образованието – тема, която силно вълнува обществото ни, но не толкова често се оказва във фокуса на интердисциплинарни дискусии. Оттам и ценността на това заседание, в което бяха представени четири доклада под стриктната модерация на гл. ас. д-р Александра Трайкова. Откриващото представяне бе на проф. д.ф.н. Емилия Маринова, която представи доклада си на тема „Защо доверието в психоло-

логията на морала е важно за съвременната приложна етика“, поставяйки въпроса за сложните отношения на допълване и преплитане между двете дисциплини в заглавието (а и в този смисъл изобщо за интердисциплинарността). По-нататък говори доц. д-р Иван Колев от СУ, чието изложение бе посветено на това как основният въпрос на конференцията е включен в учебната програма по религия, предвидена в българското училище (пълното заглавие: „Доверие и вяра. Философското в програма Религия (I – XII клас)“). Третата тема в заседанието представи гл. ас. д-р Веселина Качакова (ИФС) от свое и от името на доц. д-р Петя Илиева-Тричкова (ИФС). Заглавието бе „Общество на (не)знанието: религия, доверие, образование“ (в официалната програма, но по-късно докладът е публикуван в сп. „Етически изследвания“ като „Общество на знанието: ценности, доверие, образование). Проучването представи пречките пред формиране на общество на знанието, обусловени от криза в ценностите, в доверието и в образователната система. В края на заседанието се включи и докторант Еница Пчеларова от ИИНЧ – БАН, със своя доклад „Ролята на общественото доверие в училищната институция като катализатор за намаляване на образователни неравенства“, засягащ отношенията родители – ученици – учители, нарушеното доверие помежду им и възстановяването му като път към елиминиране на неравенствата в образованието. Очаквано, темите от панела събудиха интереса на много от останалите участници в конференцията, които по един или друг начин са свързани с образованието или най-малкото мислят за него.

Модерираното от гл. ас. д-р Иван Миков предпоследно заседание бе насочено към въпросите на биоетиката и медицинската етика. Прочетени и обсъдени бяха четири доклада – три от авторите им, а последният от заместник. Главен асистент д-р Мартин Мирчев от МУ – Варна, презентира темата „Доверие и авторитет – някои предизвикателства пред професионалната тайна в биомедицински аспект“, насочвайки вниманието ни към отношенията между пациент и лекар между доверието и съмнението. „Пациентът, лекарят, болката: проблемът за доверието при докладване на симптоми“ е заглавието на друг доклад, пряко свързан с първия, представен от гл. ас. д-р Маргарита Габровска от секция „Етически изследвания“ на ИФС. В нейното изложение централно място зае болката като особено явление, чието съобщаване, особено от деца и от пациенти с хронични болки, е от решаващо значение за доверието между лекуващия и лекувания. Темата за изкуствения интелект от първия ден на конференцията се завърна и през втория в представянето на гл. ас. д-р Атанас Анов от МУ – Плевен. Неговият доклад, „За доверието и изкуствения интелект в медицината“ представи въпроса за доверието към нещо (а не някого), което не можем точно да видим, от страна както на пациентите, така и на лекарите. Накрая, докторант Васил Лозанов от секция „Етически изследвания“ от-

съства по спешност, затова докладът му – „Срещу природата: страхове, съмнения и спортът на бъдещето“, изследващ доколко можем да се доверим на човешката природа като граница на подобряването на човека в контекста на спорта, бе прочетен от гл. ас. д-р Александра Трайкова. Последва бурна дискусия по въпроси от слушателите на четирите доклада, а след това дойде време и за заключителното заседание.

В последния панел в конференцията, свързан с предходния по тема и заглавие – „Етически и медицински импликации на вярата и доверието“, чухме три доклада, които сложиха подobaващ край на тазгодишната НКЕ. „Доверието и колебливостта към задължителните детски ваксини от имунизационния календар на България“ бе заглавието на изложението на гл. ас. д-р Вероника Димитрова от СУ, която го представи от името на авторския колектив, включващ освен нея и ас. д-р Мария Маринова от ИФС. Констанс Хесапчиева – докторантка от СУ „Св. Климент Охридски“, представи въпроса „Да станеш майка в новата (не)нормалност. Вярa и (не)доверие в най-интимните, но и най-уязвими етапи на човешкия живот“, като обърна особено внимание на трудностите, предизвикани от международната обстановка (пандемия, война, разпад на доверието в глобален мащаб), и тяхното влияние върху репродуктивната автономия и здравето на жената, особено в моментите на бременност и раждане. Последният доклад в този панел и за конференцията изобщо бе „Между недоверието и надеждата: социални и етически нагласи на родителите на деца с аутизъм към здравната система в България“ на гл. ас. д-р Гергана Мирчева от секция „Етически изследвания“ на ИФС. Тя представи интердисциплинарното си изследване, което съчетава подходи от социологията с етически категории като „доверие“, „грижа“, „увреждане“ и други, свързани както с институционални, така и с персонални преめждия в рамките на българския контекст.

И така, Осемнадесетата национална конференция по етика премина в увлекателни представяния, вълнуващи дискусии и безценен обмен на опит между професионалисти от различни научни полета. За успеха на мероприятияето свидетелстват както интересът от страна на неучаствали до момента, така и редица включващи се за поредна година изследователи. Темата за вярата и доверието е необятна, но все пак в рамките на конференцията бе разгледана в личен и обществен план, в контекста на етиката, медицината, образованието, бизнеса, политиката, новите технологии, майчинството и редица други аспекти. Бяха изказани важни тези. Бяха повдигнати значими въпроси. Бяха разменени контакти между колеги, които очакват бъдещо сътрудничество. Всичко това се случи благодарение на неуморния труд на секция „Етически изследвания“, която отново доказва безспорния си професионализъм и помощна за оказване на решаващо влияние върху етическия дебат в България.

През м. ноември 2023 г. предстои следващата, деветнадесета поред Национална конференция по етика. Тя ще се състои на 16 – 17 ноември, пристъствено, в зала „Марин Дринов“ в централната сграда на БАН. Темата е „Емпатия и насилие в съвременното общество“ – отново изключително актуална и значима. Заявки за участие се приемат до 1 октомври 2023 г. Пълната покана можете да прочетете на сайта на секция „Етически изследвания“ (<https://ethicsbas.wordpress.com>).

EIGHTEENTH NATIONAL ETHICS CONFERENCE FAITH AND TRUST – ETHICAL ASPECTS AND MORAL VALUES

Abstract. This paper is a review of the 18th National Ethics Conference that took place in November 2022 and was organized by the Department of Ethical Studies of the Institute of Philosophy and Sociology of the Bulgarian Academy of Sciences. The aim of this review is to give publicity to the event by informing of the thematic panels, the titles of the reports and the names of the researchers who participated.

Keywords: ethics; conference; faith; trust

✉ **Vasil Lozanov, PhD student**

ORCID iD: 0009-0009-9878-896X

Department of Ethical Studies

Institute of Philosophy and Sociology

Bulgarian Academy of Sciences

4, Serdica St.

1000 Sofia, Bulgaria

Vice principal and philosophy teacher

164. Instituto bilingüe de bachillerato

“Miguel de Cervantes”,

Sofia, Bulgaria

E-mail: vlozzanov@hotmail.com